

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 414; Bahâeddin İbn Seddâd, *en-Neuâdirü's-sultânîyye* (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl), Kahire 1964, s. 269; Bûndârî, *Sen'e'l-Berkî's-Şâmî* (nşr. Ramazan Şeşen), Beyrut 1971, I, 175-176; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn* (nşr. İbrâhîm ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, II, 334, 337-338; İbn Haldûn, *Histoire des berbères et des dynasties musulmanes de l'Afrique septentrionale* (trc. de Slane), Paris 1982, I, 10; Makrîzî, *el-Beyân ve'l-i'râb 'ammâ bi-arzi Mısır mine'l-a'râb* (nşr. Abdülmecîd Âbidîn), İskenderiye 1989, s. 44-46, 118, 123-125, 135; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, X, 830, 836-839, 972; Van Berchem, *Corpus Inscriptionum, Première partie, Egypte*, Paris 1903, s. 699-700; N. Elisséeff, *Nûr ad-Din*, Damas 1967, II, 677, 688-691; Jean-Claude Garcin, *Un centre musulman de la haute-Egypte médiévale: Qûs*, Caire 1976, s. 73-81, 93-94, 126-130, 212-215, 369-371, 424-425, 472-473, 484-485; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Deurinde Eyübiler Devleti*, İstanbul 1983, s. 39; J. W. King, *Historical Dictionary of Egypt*, London 1984, s. 383-384; Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmud, *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*, İstanbul 1990, s. 148, 155-156, 165-172; M. Süleyman et-Tayyib, *Mevsû'atü'l-kabâ'ili'l-'Arabiyye*, Kahire 1993, s. 521-524; Mahmûd M. el-Huveyrî, *Asvân fi'l-'uşûri'l-vüstâ*, Kahire 1996, s. 28-77, 147-148, 166-168, 200-202; S. Hillelson, "Nûbe", *ÂA*, IX, 340, 342; a.m.f. – [C. E. Bosworth], "Nûba", *El²* (Fr.), VIII, 92-93; P. M. Holt, "Banü'l-Kanz", a.e., IV, 590.

AHMET KAVAS

KENZÜ'D-DEKÂİK

(کنز الدقائق)

Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin

(ö. 710/1310)

Hanefî fikhma dair eseri.

Müellifin kendi eseri *el-Vâfi*'nin özeti- dir. Hanefîler arasında çok muteber olan ve Osmanlı medreselerinde yıllarca ders kitabı olarak okutulan eser bugün bile sahasında en çok başvurulan metinlerdendir. Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ı ve Tâcüş-şerîa'nın *Viķâyetu'r-rivâye*'si ile beraber "el-mütûnü's-selâse" içinde, Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî'nin *el-Muhtâr*'ı, Tâcüşşerîa'nın *el-Viķâye*'si ve Muzafferüddin İbnü's-Sââtî el-Ba'lebekkî'nin *Mecma'u'l-bahreyn*'i ile birlikte "el-mütûnü'l-erbaa" arasında sayılmıştır. *Kenzü'd-dekâ'ik*'in temel özelliği, mezhepteki muteber ve tercih edilen görüşü seçip genellikle delilleri zikretmeden meseleleri kısaca ortaya koymak şeklinde özetlenebilir. Kitabın mukaddimesinde böyle bir muhtasarın hazırlanmasının gerekçesi, hacimli eserlerden kaçınan insan psikolojisinin sık karşılaşılan meseleleri bir araya getiren muhtasarlara yönelmesi olarak gösterilmektedir.

Kenzü'd-dekâ'ik'in mukaddimesinde kaynakları hakkında bilgi verilmezse de *el-Vâfi*'nin kaynakları arasında İmam Muhammed'in özellikle *el-Câmi'u's-şâgîr*, *el-Câmi'u'l-kebîr* ve *ez-Ziyâdât*'ı gibi zâhirü'r-rivâye kitapları, Burhâneddin el-Merginânî'nin *el-Hidâye*'si, Tahâvî'nin *el-Muhtasar*'ı, Necmeddin en-Nesefî'nin *el-Manzûme*'si ve Ebü'l-Leys es-Semerkindî'nin *en-Neuâzil*'i yanında Halvânî, Necmeddin en-Nesefî, Velvâlicî ve Kâdîhan'ın fetva mecmuaları bulunmaktadır.

Muhteva bakımından klasik fikh literatürünün özelliklerini yansıtan *Kenzü'd-dekâ'ik*'in tertibi kitap-bab-fasal şeklindedir. Muhtasar olması sebebiyle tamamen meseleci yöntem izlenmemiş, benzer hukukî münasebetlere, genel ve ortak niteliklere göre umumi esasları düzenleme tarzı olan soyut kural usulüne de başvurulmuştur. İhtisardan dolayı bazan metinde konunun uzmanları dışındaki okuyucuların anlamakta zorlanacağı muğlak ifadeler yer verilmiştir. Eser üzerine pek çok şerh ve hâşiye yapılmasının sebeplerinden biri de budur. Satır arası Farsça tercümesiyle birlikte basılan eser (I-IV, Delhi 1306/1888; Peşâver-Lahor 1330, 1331) muhtelif şerhleriyle de birçok defa yayımlanmıştır. *Kenzü'd-dekâ'ik* üzerine birçok çalışma yapılmış olup Kâtib Çelebi'nin saydığı otuza yakın şerh ve hâşiyenin en önemlilerinden bazıları şunlardır: 1. *Tebynü'l-hakâ'ik* (Leknev 1302; Kahire 1303; I-VI, Bulak 1313-1315, Şelebî'nin hâşiyesiyle birlikte). Osman b. Ali ez-Zeylaî (ö. 743/1342) tarafından hazırlanan bu şerh İslâm hukukunda güvenilir bir kaynak olma özelliği kazanmıştır. Ebü Hanîfe ve talebeleri yanında daha sonraki Hanefî hukukçularının görüşlerine de yer verilen eserde zaman zaman İmam Şâfiî, Mâlik ve İbn Ebü Leylâ'nın kanaatleri de zikredilmiştir. Fakihlerin ya isimlerini ya da eserlerini kaydeden Zeylaî görüşlerin delillerini de ele almış ve çok teknik hukukî tahlillerde bulunmuştur. Üzerinde Merginânî'nin *el-Hidâye*'sinin tesirleri hissedilen *Tebynü'l-hakâ'ik*'te tercihlerin delillendirilmesinde hadislere büyük önem verilmiş ve kaynakları belirtilmiştir. Ebü'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed eş-Şelebî tarafından bir hâşiyesi yapılan eseri Cemâleddin Yûsuf b. Mahmûd er-Râzî *ez-Zehrâni Keşfü'r-râ'ik* (*Keşfü'l-hakâ'ik* [?], *Keşfü'd-dekâ'ik* [?]) adıyla ihtisar etmiştir (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 2441). 2. *Remzü'l-hakâ'ik*. Bedreddin el-Aynî'nin (ö.

855/1451) muhtasar bir şerhi olup birçok defa basılmıştır (I-II, Bulak 1285; Bombay 1294, 1299, 1302; Delhi 1287, 1884, 1298, 1315-1317; Leknev 1874, 1877, 1882; I-II, Kahire 1299, 1304, 1309, 1311, 1312, 1902). Eser, Seriyüddin İbnü's-Şihne'nin (ö. 921/1515) aynı adlı şerhiyle (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1724) karıştırılmamalıdır. Burhâneddin Mevlevî tarafından Aynî şerhindeki terim ve deyimleri açıklayan *Luğtû'l-Aynî* adıyla Farsça bir eser kaleme alınmıştır (Delhi 1298/1881). 3. *Müstahtâşü'l-hakâ'ik*. Sadrüşşerîf Ebü'l-Kâsım İbrâhîm b. Muhammed es-Semerkindî el-Leysi'nin (ö. 907/1501'den sonra) şerhidir (Delhi 1287, 1882, 1313; Leknev 1870, 1874, 1877, 1882, 1884; Cihanpûr 1882; Bombay 1294, 1299; Kahire 1309, 1311). Aynı müellifin *Şerhu ebyâti Müstahtâşü'l-hakâ'ik* adlı Farsça şerhi de yayımlanmıştır (Peşâver 1292). 4. *Keşfü'l-hakâ'ik 'an esrâri Kenzi'd-dekâ'ik*. İbn Sultân'a (ö. 950/1544) ait olup üzerine talebesi Muhammed el-Behnesî tarafından bir ta'likat hazırlanmıştır. 5. *Şerhu Kenzi'd-dekâ'ik* (Hüseynî'nin hâşiyesiyle birlikte, Bulak 1287; Kahire 1294, 1303, 1312, 1324, 1328). Molla Miskîn (ö. 954/1547) tarafından hazırlanmış olup *Kenzü'd-dekâ'ik*'in önemli şerhlerinden biridir. Eser üzerine Ebü's-Suûd Muhammed b. Ali el-Hüseynî *Fethullâhi'l-mu'în*, Ahmed b. Muhammed el-Hamevî *Keşfü'r-remz 'an beyâni (habâye)'l-Kenz* adıyla birer hâşiye hazırlamışlardır. 6. *el-Bahrü'r-râ'ik*. Zeynüddin İbn Nuceym (ö. 970/1563) tarafından "el-İcâretü'l-fâside" bahsine kadar yazılmış olan bu şerhe Muhammed b. Hüseyin b. Ali et-Türî el-Kâdirî bir tekmele, İbn Âbidîn *Minhatü'l-Hâlik 'ale'l-Bahrî'r-râ'ik* adıyla bir hâşiye yazmıştır. Eser bu hâşiye ile birlikte basılmıştır (I-VIII, Kahire 1311, 1323, 1334; I-IX, nşr. Zekeriyâ Umeyrât, Beyrut 1418/1997). Hayreddin b. Ahmed er-Remlî'nin de (ö. 1081/1671) *Mazharü'l-hakâ'iki'l-hafiyeye* adlı bir hâşiyesi vardır. İbn Nuceym, kitabının başında yazılış maksadını açıklarken *Kenzü'd-dekâ'ik*'in en iyi şerhi olan *Tebynü'l-hakâ'ik*'te hilâfiyat üzerinde çok durulmasına rağmen metnin izahının tatminkâr bir şekilde yapılmadığını söyler. Bu eksikliği fetva mecmuaları ve şerhlerden tamamlamayı amaçlayan İbn Nuceym atfırlarda bulunduğu kaynakların bir listesini kitabın başında verir. Ayrıca konuları incelerken de kaynaklarını belirterek bunlardan iktibaslarla bulunur. Böylece kendi zamanına kadarki Hanefî fikh kitaplarının bir özeti meydana ge-

KENZÜ'D-DEKÂİK

tirir. Eserin başında fıkıh ilminin tanımı, şer'î delillerden çıkarılan hükümlerle bunların hukukî vasıfları ve İslâm hukukunun kaynaklarına dair bir tahlil yer alır. Mezhep imamının, öğrencilerinin ve mezhebin sonraki âlimlerinin görüşlerine yer verilen şerhte tercih edilen icthadlar belirtilir. Bu arada yer yer diğer mezheplerin görüşleri ele alınarak mukayeseler yapılır ve mezhebin benimsediği hükmün üstünlüğü delillerle gösterilmeye çalışılır. Sık sık tekrarlanan "şârih" kelimesiyle Zeylâi kastedilir. 7. *en-Nehrü'l-fâ'ik*. Sîrâceddin İbn Nüceym (ö. 1005/1596) tarafından hazırlanan eser kitabın en pratik şerhi sayılabilir. Bölüm başlarında ilgili terimlerin filolojik ve ilmî izahları yapılmıştır. Şâfiî ve Mâlikîler başta olmak üzere diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiş, bunların alındığı kaynaklar açıkça zikredilmiş, delil olarak kullanılan hadisler değerlendirilerek tahrîci yapılmıştır. Müellif eserinde kardeşi Zeynüddin İbn Nüceym'in *el-Bahrü'r-râ'ik*'ine de eleştiriler yöneltmiştir. Ayrıca eserde secili ifadeler ve şiirlerle süslenen bir dil kullanılmış, fikhî ahkâmıla doğrudan alâkalı olmayan edep ve ahlâk ilkelerine de yer verilmiştir. Hükümlerin tesbitinde hukuk metodolojisi kurallarının rolü ve uygulanışı zaman zaman gösterilmiştir. Eserin çeşitli kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunmaktadır (Köprülü Ktp., nr. 583/4; Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 481/2, Kılıç Ali Paşa, nr. 391/2, Fâtih, nr. 1744).

Kenzü'd-dekâ'ik, İbnü'l-Fasîh (ö. 755/1354) tarafından *Mustahsenü't-tarâ'ik fî nazmi Kenzi'd-dekâ'ik* adıyla manzum hale getirilmiştir (Berlin Staatsbibliothek, nr. 4596; Bibliothèque Nationale, nr. 904), Nûreddin İbn Gânim bu manzume-yi *Evdahu remz 'alâ nazmi'l-Kenz* adıyla şerhetmiştir (Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 1182). *Kenzü'd-dekâ'ik*'i Nâsır b. Muhammed b. Hammâd el-Kirmânî Farsça'ya çevirmiştir (I-IV, Delhi 1306, Arapça metnin satır aralarında). Ayrıca eserin çeşitli bölümlerinin müstakîl şerhleri vardır (yukarıdaki eserlerle *Kenzü'd-dekâ'ik* üzerine yapılmış diğer çalışmalar ve bunların yazmaları için bk. Ahlwardt, IV, 125-132; Brockelmann, GAL, II, 251-252; Suppl., I, 761; II, 265-267).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Kenzü'd-dekâ'ik* (İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik* içinde, nşr. Zeke-riyyâ Umeyrât), Beyrut 1418/1997, I, 5-9; Keş-fü'z-zunûn, II, 1515-1517; Ahlwardt, *Verzeich-nis*, IV, 125-132; Leknevi, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 115; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1853; Brockelmann, GAL, II, 251-252; Suppl., I, 761; II, 265-267;

Subhî Mahmesânî, *Felsefetü't-teşri' fi'l-İslâm*, Beyrut 1371/1952, s. 37; A. S. Fulton – M. Lings, *Second Supplementary Catalogue of Arabic Printed Books in the British Museum*, London 1959, s. 6-7; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 22; A. G. Ellis, *Catalogue of Arabic Books in the British Museum*, London 1967, I, 8-10; M. İbrâ-him Ahmed, *el-Mezheb 'inde'l-Hanefiyye*, [bas-kı yeri ve tarihi yok], s. 5, 39; Ahmet Özel, *Hane-fi Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 72, 76, 117, 125; Ahmet Yaman, "Ebü'l-Berekât en-Nesefî ve Kenzü'd-dekâ'ik", *Diyanet İlmî Dergi*, XXIX, Ankara 1993, s. 87-94.

AHMET YAMAN

KENZÜ'İ-KÜBERÂ

(کنز الکبراء)

XIV. yüzyıl şairlerinden Şeyhoğlu'nun siyasetnâme mahiyetindeki mensur eseri (bk. ŞEYHOĞLU).

KENZÜ'İ-UMMÂL

(کنز العمال)

Müttakî el-Hindî'nin (ö. 975/1567) Süyûtî'ye ait üç eserdeki rivayetleri fıkıh konularına göre alfabetik olarak düzenlediği hadis kitabı.

Tam adı *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl* olup Süyûtî'nin *Cem'u'l-cevâmi'* ile aynı müellifin yaklaşık 10.000 hadis ihtiva eden *el-Câmi'u's-şâgîr*'i ve 5000 kadar hadisini yer aldığı onun zeilî durumundaki *Ziyâdetü'l-Câmi'* adlı kitapları esas alınarak hazırlanmıştır (bk. XVI, 761-774). İstîşâd için işaret edilenler dışında eserde Haydarâbâd baskısına göre 46.180, Beyrut neşrine göre 46.624 hadis bulunmaktadır. Sü-yûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*'de zikrettiği hadisleri "Kismü'l-akvâl" ve "Kismü'l-ef'âl" başlıkları altında toplamış, "Kismü'l-akvâl"-deki hadisleri ilk kelimelerine, "Kismü'l-ef'âl"dekileri aşere-i mübeşşereye öncelik vermek suretiyle sahâbî râvilerinin adlarına göre alfabetik sıra ile tertip etmiş, ancak tamamlayamayacağı düşüncesiyle çalışmasını yarıda bırakıp *el-Câmi'u's-şâgîr*'i ve *Ziyâdetü'l-Câmi'*'i yazmış, her iki eserin hadislerini alfabetik sıraya göre düzenlemiştir.

Süyûtî'nin bu eserlerinden ilkinin tamamlanmamış olmasını ve tertibi itibarıyla kullanım güçlüğü arzetmesini göz önüne alan, diğer ikisinden de faydalanmanın kolay olmadığını düşünen Müttakî el-Hindî eserler üzerinde beş kademeli

bir çalışma yapmıştır. İlk olarak *el-Câmi'u's-şâgîr* ve *Ziyâdetü'l-Câmi'*'de yer alan rivayetlerin kavli olanlarını bir araya getirip fıkıh konularına göre alfabetik biçimde tertip ettiği esere *Menhecü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl* adını vermiştir. İkinci merhaleden *Cem'u'l-cevâmi'*'de olup *el-Câmi'u's-şâgîr* ile *Ziyâdetü'l-Câmi'*'de bulunmayan kavli hadisleri toplayarak yine fıkıh konularına göre düzenlemiştir ve eseri *el-İkmâl li-Menhecü'l-ummâl* diye adlandırmıştır. Üçüncü merhaleden *Menhecü'l-ummâl* ile *el-İkmâl*'i konu başlıklarına göre alfabetik olarak peş peşe kaydedip birleştirmiş ve bu eserine de *Gâyetü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl* adını vermiştir. Dördüncü merhaleden *Cem'u'l-cevâmi'*'de yer alan fiilî hadisleri fıkıh konularına göre tertip ederek *Müstedrekü'l-akvâl bi-süneni'l-ef'âl*'i ortaya koymuş, beşinci merhaleden ise *Gâyetü'l-ummâl* ile *Müstedrekü'l-akvâl*'i birleştirip *Kenzü'l-ummâl*'i meydana getirmiştir.

Eserde senedleri çıkarılarak önce kavli hadislere, eğer varsa ilgili bölümün ikmalî gagesiyle zikredilenlere, ardından fiilî olanlara ve ikmalî için kaydedilenlere yer verilip fıkıh konularına göre alfabetik olarak düzenlenmiştir. Herhangi bir konudaki hadislere topluca ulaşmak isteyenler için kolaylık sağlayan kitapta rumuzlarla hadislerin kaynağı belirtilmiş, sahâbî râvisi zikredilmiş, varsa Süyûtî'nin değerlendirmeleri ve sıhhat durumuyla ilgili bilgiler kaydedilmiştir. *Kenzü'l-ummâl*'in telifi üzerine Müttakî el-Hindî için hocası Ebü'l-Hasan el-Bekrî, "Bütün insanlığın Süyûtî'ye, Süyûtî'nin de Müttakî'ye minnet borcu vardır" demiştir (Zübeyd Ahmed, IV/1 [1953], s. 58-59).

Kenzü'l-ummâl'in Hindistan'da çeşitli baskıları yapılmıştır (nşr. Muhammed Vahîdüzzamân, I-VIII, Haydarâbâd 1312/1895; 1364-1369/1945-1949, 1384/1965; I-XXII; I-XIV, 1387). Daha sonra bu baskısı esas alınıp notlar eklenmek suretiyle titiz bir şekilde yeniden neşredilen (nşr. Bekrî Hayyânî ve Saffet es-Sekkâ, I-XVI, Halep 1387-1393/1970-1977; Beyrut 1389/1969, 1399/1979, 1401/1981, 1405/1985, 1990-1991) eserin sonunda Saffet es-Sekkâ tarafından hazırlanan alfabetik konu fihristi yer almaktadır. Nedîm Mar'aşî ile Üsâme Mar'aşî'nin hadis metinlerinin baş tarafına göre alfabetik olarak *el-Mürşid ilâ Kenzi'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl* adıyla hazırladıkları iki ciltlik fihristte de (bk. bibl.) bu baskı esas alınmıştır. Bu çalışma ile Süyûtî'nin eserlerinin ha-